

CSANÁDVÁRMEGYEI KÖNYVTÁR.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:

dr BARNÁ JÁNOS és dr EPERJESY KÁLMÁN.

8.

BOSZORKÁNYPEREK CSANÁDVÁRMEGYÉBEN.

IRTA:

ÁRVA JÁNOS

B 121595

CSANÁDVÁRMEGYEI KÖNYVTÁR.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:

dr BARNÁ JÁNOS és dr EPERJESY KÁLMÁN.

8.

BOSZORKÁNYPEREK CSANÁDVÁRMEGYÉBEN.

IRTA:

ÁRVA JÁNOS

*2. kiadás EMM Győr
Ny. 968 k. 23.*

B 121595

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000194875

A boszorkányokban való hit az egész föld kerekiségén el volt terjedve. A néphit már régi időktől fogva bizonyos egyéneknek természetfeletti hatalmat tulajdonított, amelyet a rossz szellemekkel kötött szövetség által nyertek. Ez a természetfeletti hatalom képessé tette őket arra, hogy embereket, állatokat megrohthattak, halált okozhattak és mindenféle kárt tehettek.

Ezek az egyének voltak a boszorkányok és azok különféle fajtái: a varázslók, rontók, igézők, jóslók stb.

A keresztény középkor hite és felfogása a boszorkányt az az ördög szövetségesének tekintette, aki tehát lemondott az Istenről és engedelmességet fogadott az ördögnek. E felfogás következtében egyházi és világi hatóságok eretnekségnek tekintették a boszorkányságot és az inkvizíció kebelében az eretnekek kiirtására kifejlesztett eljárást alkalmazták ellene.

VIII. Ince pápának 1484-ben kiadott bullája értelmében a boszorkányok máglyán égetendők el, hogy máglyahalál által legalább lelkeik mentessenek meg az örök kárhozattól.

Sprenger és Institoris domonkosrendi inkvizitorok „Maleus maleficarum“ című 1486-ban megjelent munkájukban pedig rendszerbe foglalták a boszorkányokkal szemben követendő eljárást. E munka útmutatásai alapján mindenütt irgalmatlan kegyetlenséggel jártak el a boszorkányokkal szemben és az összes nyugati államokban szelvében égették őket.

Hazánkban az egész középkoron át alig van nyoma a boszorkányok üldözésének. Csak a török hódoltság utolsó éveiben, valamint az országnak a török uralom alól történt felszabadulása után terjed el nálunk nagyobb mérvben a boszorkányokban való hit s ekkor indulnak meg nálunk is a boszorkányüldözések.

Bár Szent István, Szent László és I. Ferdinánd királyaink törvényei is (S. Stephani Decret. lib. II. cap. 31., S. Ladislai Decret. lib. I. cap. 34., Ferdinandi I. Constitutiones 1527. art. 6.) intézkednek a boszorkányokról és bűbajosokról, mégis a boszorkányperek nálunk csak akkor indulnak virágzásnak, mikor a Kollonics bibornok által 1687-ben ránk kényszerített osztrák törvénykönyv, a Praxis Criminalis használata hazánkban is elterjedt. A Praxis Criminalis ismételtén megállapítja a boszorkányok létezését és kimondja, hogy boszorkányok azok: qui scienter se ad Daemones convertunt, eis sese mancipant, aut cum ipsis libidinem nefandam exercent.* S mivel ezáltal a társadalomra károsak, törvényileg büntetendők.

A boszorkányüldözések azonban nálunk sohasem voltak olyan nagyarányúak, mint Európa nyugati államaiban. Az inkvizíció nálunk seholsem működött. A magyar eljárás szerint a boszorkányság nem kivételes vád (crimen exceptum) volt s úgy jártak el vele szemben, mint más főbenjáró bűnügyben.

A pereket is nem kivételes bíróságok, hanem a rendes vármegyei és városi hatóságok, valamint a pallosjoggal bíró úriszékek folytatták le.

De még így is elég nagy a szerencsétlen áldozatok száma. Egyedül Komáromy Andor jeles munkája¹ 554 boszorkánysággal vádolt egyénről tesz említést az 1565-től 1756-ig terjedő időből, akik közül 198 szenvedett máglyahalált. Így Szegeden az 1728. esztendőben egyszerre 13 elítélt alatt gyúlt fel a máglya.

Igen valószínű, hogy Csanádvármegyében is többször folytak boszorkányperek különösen az 1730-as esztendőben Vranovich Tamás alispán idejében, aki kiváló jogász volt s a szegedi boszorkányperek tárgyalásán mint szakértő szerepelt. A vármegyei törvényszéki jegyzőkönyvek azonban csak az 1751. évtől kezdve maradtak ránk; a vármegyei levéltár túlszűfolt állapota pedig minden ilyen irányú kutatást csaknem eleve lehetetlenné tesz. Így mindössze csak négy csanádvármegyei boszorkányperről van tudomásunk az 1720-tól 1758-ig terjedő időből.

A négy per közül hármát a vármegyei törvényszéke tárgyalta, ítéletet azonban csak egyben hozott, amely máglyahalálra szól.

* Akik tudatosan az ördögökhöz fordulnak, magukat nekik átadják vagy velük fajtalankodnak.

De mivel az elítéltnak Mária Terézia királynő megkegyelmezett, ezt az ítéletet sem hajtották végre.

Egy perben Makó város tanácsa ítélkezett, de mivel pallosjoga nem volt, a vádlott csak a városból való kiűzetésre ítéltetett.

A vádlottak legtöbbje bába vagy javasasszony, aki beteget kezel és a babonaság sokféle fajában járatos. Elért sikereik természetesen nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az egyszerű nép között az a hír terjedjen el róluk, hogy az ördögökkel cimborálnak.

A tanuvallomásokban megtaláljuk úgy a varázslás (repülés, az áldozatnak lóvá való változtatása), mint a rontás (betegség okozása, szemmel való megigézés) nyomait. Ez utóbbiról szóló babona, egyébként ma is él a nép között. De megtaláljuk a kuruzslás és gyógyítás néhány módját is.

A négy per közül az 1757. évi érdemel különösebb figyelmet, mint a hazai boszorkányüldözések egyik kései felángolása.

1. Kökényné Nagy Anna és Jancsóné Szanda Katalin boszorkánypere.

Az első boszorkányper, amelyről tudomásunk van, Makó város tanácsa előtt folyt le a XVIII. század elején. Két bába-asszony, Kökényné Nagy Anna és Jancsóné Szanda Katalin ellen indult meg a bűnvádi eljárás boszorkányság gyanúja miatt.

A vizsgálati iratok azonban a városi levéltárnak a múlt század utolsó éveiben történt selejtezése alkalmával megsemmisültek s így csak Reizner János: „Szeged története“ című munkájából ismerjük e boszorkányper történetét.²

Mindkét asszony a XVIII. század első éveiben telepedett meg Makón. Kökényné Nagy Anna a békésmegyei Ölved községből, Jancsóné Szanda Katalin pedig Hevesmegyéből került ide. Kökénynét egyébként Békésvármegyéből is boszorkányos üzelmei miatt tiltották ki.

A két asszony csak néhány évig volt a város lakója, azonban ez az idő is elegendő volt arra, hogy viselkedésükkel az akkor még alig néhány száz lelket számláló város nyugalomát felzavarják. Mindkét asszonyról, de különösen Kökénynéről csakhamar az a hír terjedt el, hogy boszorkányok és az ördögökkel vannak összeköttetésben. Kökényné, amellet hogy a bábaságot gyakorolta, igazi javasasszony volt, akiről azt beszélték, hogy sok rontást és kárt tesz az emberekben. Mivel a városnak orvosa nem volt, mindenfelé hívták őt betegeket gyógyítani. Így persze a gyógyítás ürügye alatt számtalan alkalma nyílt arra, hogy kuruzslást és babonaságot űzzön. Azokkal szemben pedig, akik nem az ő szolgálatát vették igénybe, rontással fenyegetődött s a hiszékeny nép nagy rémületére a

veszedelem többször be is következett. Így egy alkalommal egy kis gyermeket készakarva a földre ejtett és a gyermek meghalt. Másokat pedig megrontott és megkötött, de ismét meggyógyította és megoldotta őket a patinggúzzsal.³

Hasonló hírek szárnyaltak Jancsóné Szanda Katalin bába-asszonyról is, aki szintén nagy rontó és gyógyító hírében állott.

Midőn a városi tanács is tudomást szerzett e hírekről, vizsgálatot rendelt el a két asszony ellen. A vizsgálat folyamán oly sok terhelő vallomás hangzott el a vádlottak bűbájosságáról, hogy az érdemes tanács is beigazoltnak látta a vádat s a két asszonyt, mivel pallosjoga nem volt, a városból számúzta.

E vizsgálat ~~nyomait~~ őrzí az alábbi átirat, melyet Makó város tanácsa intézett Szeged város tanácsához:

„Köteles szolgálatunk ajánlása után Isten minden lelki és testi bő áldásaival látogassa kegyelmeteket mint nagy jóakaró szomszéd uraimékat.

Vettük az kegyelmetek hozzánk szóló levelét, melynek continentiaját bőségesen megértettük, azon megárestáltatott bűbajos asszonyi két személyeknek köztünk való lakások mint lött légyen.

Kökényné felől irhatjuk, hogy a sok szó kiadván magát, a szó után gyanusság, az után inquisitio, inquisitio után sok rendbéli fassiók kihozták, hogy épen ördöngös és bűbajos asszonyi személyek közül való volna. Történt itt helységünkben lakos most is élő személy Mészáros Istvánnak házas társát megrontván, haraggal semmit nem efficiálhatott, miglen szép szóval és ajándékaival hozzá nem fordult, lévén a dolog, hogy azon fájdalmas asszonyi személynek egy tirannus bikának szarvát megfaragván, úgy megállott neki, mint egy szelid fejős tehén. Azt kellett innya 15-öd napig a fájdalmas asszonynak, az után vévén egy patinggúzzst és egy régi laszo koponyát, az Maroson által vitte urával együtt az két személyt, hátul összeállítván, mind az két személy ezen fenn megirt patinggúzzsban megfértek, holott az előtt egyre is szűk vala és azon laszo koponyával vizet meritvén az Maros közepébül, őket körül öntözte, azután az patinggúzzst vélek kifejtette egy nád szállal, az Marosba Kökényné behajtotta és az nád szalat is utána lükte és így az fájdalmas asszonyi személy ezáltal meggyógyult. 2-ik. Egy özvegy asszonynak 11 esztendőben járó leánya lévén, ezt is úgy

annyira megrontotta vala, hogy az nyaka mellett jobb keze felső forgójából 12 csontokat szedett ki az leány és minden csontok után szösz és csöpű, holt széne jött ki. Ezen dolog Goszpodi István uram házában Istenben boldogult Josephus Cometh és több szegedi böcsületes urak előtt láttatott.

Szandánérul ezt irhatjuk, hogy városunkban quartélyosok lévén, Heszflinger János kapitány uram elméjétől megfosztatott vala sok orvosságok után. Tartván magát Szandáné egy jövőendő mondónak lenni, azt javaslá, hogy Radna felé lakna egy igen jó tudós asszonyszemély, akitől is vizet hoznának, kiből azon úri személy megferesztetnék. Mely vizet midőn meghozták volna, azt mondá Szandáné, hogy minden ember ettől az víztől úgy őrizze magát, hogy csak egy csöpp is rá csöppen is, hasonló bolond lészen. Kire nézve mind hitvös társa s mind az alatta levő vitézek s tanácsbeli uraimék javasolák, hogy azon vízben meg ne fürösztessék, hanem azon személy által törültessek el. Szandáné vévén ezen vizet, mivel néki nem ártott és az Maros parton egy tökből elásta, azt meghallván az böcsületes tanács, vele felásatta és azon helyen nádat hozatván megégettette.

Ezek elégek legyenek. Mindazonáltal, ha kívántatik, Kökénynéről 30-ig s 40-venig valók találatnak, az kik fejére is esküsznek, hogy ő rontó és gyógyító is volt. Kire nézve ius gladiom kezünkben nem lévén, kényszerítettük városunkból kiküldeni. Ezzel Isten oltalmába ajánljuk kegyelmeteket és maradjunk kegyelmeteknek.

Datum Makó, 1728. december 21. junii.

*Igaz jóakaró szomszédi :
Makai főbíró és tanács.“*

A két asszony azonban mégsem kerülte el a hóhér kezét. Szegeden, ahol a Makóról történt kiűzetésük után megtelepedtek, ismét boszorkányság gyanújába kerültek.

Az 1728. évi nagyhirű boszorkányperben őket tartották a boszorkányok fejének s különösen Kökénynét azzal gyanúsították, hogy az esőt és harmatot, valamint a halakat és a föld zsirját a törökországi boszorkányoknak eladta.⁴ S mivel egyikőjük sem tudta magát e képtelen vádak alól tisztázni, 1728. július hó 23-án tizenegy társukkal együtt máglyahalált szenvedtek.

2. Tanuvallomás Asztalosné boszorkányságáról.

A vármegyei levéltár 1734. évi iratai között egy boszorkányperben tett tanuvallomás töredéke maradt fenn.⁵ Bizonyos Asztalosné nevű makói asszony került boszorkányság gyanúja miatt a vármegye törvényszéke elé.

Asztalosné esete jellemző világot vet a XVIII. század gondolkodására s tanulságos példája a mindenáron való boszorkányfogásnak.

A szerencsétlen asszony ugyanis csak azért került a törvény kezére, mert megátkozta és megfenyegette a makói bírót, amiért az őt valami gyanú miatt fogságba vetette. De ez okozta vesztét, mert Rácز Jánosné, aki a vád alapjául szolgáló fenyegetéseit hallotta, nyomban feljelentette őt a vármegye törvényszékénél. Rácз Jánosné vallomásáról 1734. június 14-én az alábbi jegyzőkönyvet vették fel a vármegye urai:

„Rácз Jánosné Dobozi Erzsébet fatealja, hogy az elmúlt pénteken kimenvén a jángori szöllejébe s midőn ment volna, Asztalosnétul hallotta, hogy bizonyos gyanúság végett amidőn a bíró megfogattatni kívánta volna, az mint is árestomban tétette volt, onnét kiszökött s mondotta azt, hogy a bírót büntesse meg az Isten. De nem úgy, hogy pokolba vesse lelkét, mert ott nem láthatja a lelkét miképen fogják az ördögök sanyargatni, hanem dögöljön meg a marhája s adja Isten, hogy szeme láttára büntesse meg. Mondotta azt is, hogy bár csak egy dióhéjnyit tudna, olyat cselekedne az makai bíráknak, hogy az egész ország megcsudálkoznék rajta.“

Eddig szól Rácз Jánosné vallomása, amelynek alapján Asztalosné hamarosan a börtönbe került. Az egykorú törvényszéki jegyzőkönyvek azonban hiányzanak s így nem ismerjük további sorsát Asztalosnének, de bizonyosra vehető, hogy meggondolatlan szavaiért keservesen megbűnhődött.

3. Dohányos Jánosné és társainak vád alá helyezése.

Ugyancsak az 1734. évi vármegyei levéltári iratok között maradt meg egy tanuvallomás, amely a Dohányos Jánosné és Patkós Istvánné makói boszorkányok ellen folytatott bünper nyomait őrzi.⁶

Dohányos Jánosné és Patkós Istvánné több társukkal együtt úgy kerültek a vármegye kezére, hogy Csala Erzsébet — szintén makói asszony — tett panaszt ellenük a vármegye törvényszékénél. Azzal vádolta meg őket, hogy öt éjszakának idején házából elragadták és a Marosba akarták fojtani. Vallomása, melyet az 1734. évi június hó 29-én vettek jegyzőkönyvbe, a következőket tartalmazza:

„Csala Erzsébet bona fide vallja, hogy Dohányos Jánosné maga személyiben, Patkós Istvánné pedig más személyiben compareálván* az fatenst éjszaka az maga házábul kihíván repente** felkapván elvitték proxime*** elmúlt Szent György nap előtt s oda hordozták, de nem tudja, lovok volt-e vagy sem s kívánták az Marusban béfojtani. Amint Kurai Kata kiáltotta legnagyobbban, hogy fojtassék be, de az atyja Csala János és Kovács István Mihály fiával együtt ha engedték volna, befojtották volna az Marusban. Az atyja pedig mondotta, az fatenst mint leányát haláláig nem kívánta engedni. S Dohányosné úgy Patkósné nappal is kétszer is nála lévén tudakozódni s fenyegetésekkel illették a fatenst, hogy nekik békét hagyjon, mert az első nyavalyánál nagyobb a másik. Ez pedig

* megjelenvén

** tüstént

*** nemrég

felelte, hogy semmit sem fél tőlük, mert az Isten megőrzi őt. És valamikor Istent említett, mindenkor az száját igen keményen megcsapdosták. Láta szemeivel Kurai Katának az anyját is; vásárhelyi Csordás Istvánné Kovács Anna is Kurai Katával együtt volt. Karsai Istvánnét, Hamvai Erzsébetet, Tarhonyánét, Keserúnét és Csonka asszonyt is látta. Pap Pista a vak hegedőssel együtt járván ott voltak. Dohányos Jánosné másodszor is hozzája menvén a fatenshez mondotta: jöjj ki, mert ha tovább nem vihetünk is, majd az ablakod alatt fojtunk meg; mert az uradat vinnénk el, de az okosabb, el nem vihetjük. S a fatens vallja, hogy vette észre, hogy az ura is oda volt, mert a házban már gyertyát égetett s úgy várta a hitvesit, mivel nem tudta, hova lett volt. A postamesternét zászlótartónak látta s Martonosi Györgynével egy pajtáságban járt.“

Itt véget ér Csala Erzsébet kalandos vallomása, amely tehát nemcsak Dohányosnét és Patkósnét, hanem egy egész sereg makói asszonyt kever a boszorkányság gyanújába.

A vádlottak további sorsát itt sem ismerjük. De az akkori idők szokása szerint aligha szabadulhattak ki szárazon abból a vadból, amelybe Csala Erzsébet feladása folytán kerültek.

4. Ördög Istvánné Szelenczy Erzsébet boszorkánypere.

Az 1757. esztendőben nagyarányú bűnpert tárgyalt a vármegye törvényszéke.⁷ Ördög Istvánné Szelenczy Erzsébet makói asszony került a tekintetes vármegye ítélő birái elé boszorkánysággal vádolva.

Neki sem először gyűlt meg a baja a törvénnyel. Előbbi lakhelyén, Szentesen szintén boszorkánysággal gyanúsították s ezért 1753-ban onnan ki is tiltották. Még ebben az évben Makón telepedett meg, de a babonáskodással és kuruzslással itt sem hagyott fel.

Bűbajos üzelveivel a hatóság figyelmét is hamar magára vonta, úgyhogy a vármegye ügyésze Szentesen is érdeklődött ottani életmódja felől.

Szentes város tanácsa pedig az alábbi információt adta Szelenczy Erzsébetről:

Teljes bizodalommal való Fiscalis Urunknak az Urnak!

Ajánljuk mindenkori kész szolgálatunkat és aszerint néhai itt lakos Tarpai Istvánnak, most pedig Makón levő Ördög Istvánnak felesége iránt az urnak olyatén informatiot adhatunk: hogy ennek előtte negyedik esztendeje nálunk lakásabeli idejében Ördög István felesége némely lakosainknak panaszaihoz képest boszorkányi babonás és ártalmas mesterségbeli praentensioba* vétetődvén afféle cselekedeteire nézve hiteles tanuk által annyira aggravalatott,** hogy itten megesett raboskodása után ex Sententia J. Sedis Dominalis*** városunkból is kiköl-

* gyanúba

** terheltetett

*** az úriszék ítélete folytán

tözni kénytelenítettett. Melyről kötelességünk szerint az Urat informálván maradunk az Urnak Fiscalis Urunknak Szentés 24 a Julii 1757.

Kész köteles szolgálai:

Szentés város főbírája és tanácsa.

Ez az átirat képezte az alapját a további eljárásnak, amelynek folyamán Szelenczy Erzsébet csakhamar a vármegye börtönébe került.

Návay János szolgabíró és Návay Antal vármegyei esküdt a törvényszék útasítására 1757. szeptemberben 19-én tanuvallatásokat végeztek s a következő két pontra nézve hallgatták ki a tanukai:

1. Vallja meg a tanu letett hite után, minemű bűbajos dolgokat tapasztalt avagy hallott Tarpainé ellen, avagy magával a tanuval nem követett-e olyas dolgot, aki valóságosan boszorkányságnak mondattathatnék? ha elkövetett, hol és mi módon, hányszor, circumstantialiter* beszélje el?

Ács Andrásné Kónya Ilona 25 éves makói asszony volt az első tanu, aki az első kérdésre a következőket vallotta:

Most legközelebb elmúlt július havának elein magával a fatenssel történt, hogy éjszakának idein nagy eső esvén úgy annyira, hogy az fatens a házának csorgása miatt az ágyában meg nem maradhatott, hanem felkelvén s csecsemős gyermekét kezire vevén az asztala mellett levő padon üldögelni kénytelenítettett. S midőn az idő már szépen világoskodni kezdett volna, deutrális Talpainé a fatensnek a házába bement és ott megállapodván ezen szókat háromszor egymásután mondotta: el kell menni, el kell menni, el kell menni. S azzal a házból kiindult, kit a fatens akarátja ellen is követett, amint is a sóház mellett a szőlőkön keresztül épen a szegedi út mellett levő kápolnáig mentenek. Onnan pedig megfordulván a pestises régi temető mellett bizonyos mesgyére kivezette a fatenst és ott megállapodott s egy darabig a szemébe nézvén a fatensnek, azzal eltűnt. Annakutána a fatens már a nagy esőszakadásban gyermekével együtt összeázván, házához visszatért s a nála levő csecsemős gyermekét lefektette és azt elaltatván, mindjárt ment Ács Istvánné szomszédjának házához, holott is két asszonyt ta-

* körülményesen

lált, a gazdasszonyt tudniillik és Németh Istvánnét s azok között leülve a fatens is a házban a vele történt dolgot kezdi beszélni. Azonban a beszéd között nevezett Tarpainének egy hajadon leánya érkezett s a fatenst ily formán szólítja: jöjjön el kend innen, mert anyám asszony úgy mondotta, hogy nem jó helyen ül itt kend. De arra a fatens semmit sem szólt, csak megrázta a fejét és reá nézett. De a leány másszor is azon szókat reiterálván akkoron a fatens elfakadott sírva, kit a mellette levő asszonyok tudakozták, hogy miért sírna. Azoknak a fatens mondotta: hogy ne sírnék, hiszen ez a Tarpainé el akar veszeni, amint látom, mert ime most is itt a leánya, aki engem hív innen azt mondván, hogy itt nem jó helyen ülök. Azon szóra Ács Pistáné ezen szókat mondotta: oh az eb lekit van itt, hiszen ha itt volna meglátnánk. Azzal a fatens fölkel helyéből s kiindul a szobából, hogy haza menjen, akit az említett asszonyok kikísértek akarván bizonyosabban megtudni, ha ugyan ott vagy-e Tarpainének a leánya. Amint is amidőn az udvarában lévő kamerájának végeig kísérték volna, akkoron észrevették és látták, hogy bizonyosan a fatensnek mindenütt háta megett volna a leány: azért is két kis leányt küldöttek véle, hogy házához kísérenék, amint is a Tarpainé leánya az anyja háza felé, a fatens pedig maga házához ment. Másnapra kelvén azonban már éjszakának idein szokás szerint ajtainak bezárása után minekutánna lefeküdt volna a tanu, egy kevés idő múlva észrevette ajtainak egyszersmind való felnyílását és mintegy sebes szél módjára valakinek a szobába bemenetelit; de mint-hogy sötét volt, senkit nem láthatott, hanem csak várta a dolognak kimenetelit. Egy kevés idő mulván azért észrevette, hogy a fejét valaki megütötte, a második megütéssel a fatens négy lábra leugrani kéntelenítettvén sárga szőrű lóvá változott, házából kivezettetvén és a ház előtt valóságosan érezte, hogy nyergtet a hátára, jól megszorogtatván őt. Annakutána fölült, ezen szókat mondván: hip, hop, ott legyek, ahol akarom. S azzal mint a sebes szél megindult s nagy daraban már el is ment, midőn a fatens nagy nehezen ezen szókat mondhatta: jaj de elfáradtam. Annál többet sem annakelőtte, sem azután egyet sem szólhatott, melyre ismét a rajta ülő mondotta: hip, hop, ott legyek, ahol akarom, nem messze van már Kisvárda. Amint is csakhamar oda érkeztenek egy magas köfal mellé, ahol ott leszállván a hátáról a fatensnek, adta őt egy ott ta-

látatott öreg embernek a kezébe, maga pedig Tarpainé, akit mihelyest a hátáról szállott, mindjárt megismert a fatens, elment valahová, de a fatens nem tudja hová és ott mintegy egy óráig mulatozott. Visszatérvén onnan ismét a fatensnek háttára ült, azon szókat mondván: hip, hop, ott legyek, ahol akarom. Azon szókkal vissza felé tért, mint a sebesen járó szél s midőn Vas Péter nevű makai gazdának szárazmalmához érkeztek volna, ott szállott le másodszer a hátáról, kirántván a fatensnek fejéből a kantárt, melynek utána a fatens oly aszszonnyá lett, mint annakelőtte. S akkoron a fatensnek szemibe tekintvén Tarpainé azzal eltűnt, semmit nem szólt, ott hagyván a fatenst, ki is nagy nehezen házához vánszorgott s valamint elmeneteliben az ajtókat nyitva hagyták, akkor is úgy találta. Annakutána a fatens Bartha Ferenc nevű szomszédjához ment nagy nyögve, ahol is a gazda a kocsin feküdt az udvaron s meghallván a fatensnek nyögésit, tudakozta, hogy hová akarna menni s hol járna ilyen sötétben. Kinek a fatens mondja: óh, adjon kend egy korsó vizet, mert mindjárt meghalok szomjan. Amint is kezébe vévén egy korsó vizet, annyit ivott belőle, hogy igen keveset hagyott benne. Annakutána nevezett Bartha Ferenc feleségével együtt házához visszakísérték a tanut, ágyába fektetvén a bölcsőbeli gyermekit, aki rútol összerugdalta magát egész éjszaka dajkája nem lévén, mellé ádták, melynek utána sok ideig beteg volt a fatens.

Végül a második kérdőpontra nézve előadja még Kónya Ilona, hogy Baranyi Erzsébet, Dobsa Ferenc, Debreceni juhász, Panyor koldus lehetnek ebben a dologban jó tanuk.

A második tanu Pap Istvánné Baranyi Erzsébet 21 éves asszony, akinek vallomása a következőket tartalmazza:

A fatens egyéb világozást a deutralis Tarpainéra nem tud, hanem egy alkalmatossággal igen járt a fatens házához Tarpainé s minthogy a kenyérnek is akkor nagy szüksége volt, a kenyerebül sokszor jól lakván el is vitt magával egy darabot. Melyet nem szenvedhetvén tovább a fatens, megszólította többször említett Tarpainét, hogy a kenyert a fatensnek ne hordaná, mivel a kenyér igen szűken volna, Azon szókra elment ugyan Tarpainé, de a szoptató gyermekkéje annyira megmevedezett, hogy annak dereka mint a fa, oly merőnek látszott; a feje hátra szegvén a gyermeknek, keze-lába pediglen mintha csont nélkül lettek volna, oly formán látszottak. Kit a fatens

siráncozván vitte a szomszédjába Ilonka nevű asszonyhoz, ahol is sokan kinn ülven az asszonyok, nézegették a gyermeket s mindnyájan mondták a fatensnek, hogy ne hurcolja, mert sohasem lesz többé gyermek belőle. Azonban az asszony az urának is hírt adván, hogy a gyermek igen rosszul volna, kit látván az ura egyenesen ment Tarpainéhez s ott nagy nehezteléssel mondta neki: az ilyen lelkű, megrontottad a gyermekeket, de nemsokára megfogatlak benneteket! Azzal visszatért házához. A fatens pedig, már este lévén a dolog, a pitvar küszöbén lefeküdt a gyermekkel. Egy kevés idő múlván oda érkezik Tarpainé is s megszólítja a fatenst mondván: ti azt gondoljátok mindjárt, hogy megrontják a gyermeketeket, hadd lássam, nem léssen annak semmi baj! S azzal megköpködven a markát, háromszor a gyermeknek ábrázatját meghúzogatván semmi baja sem lett.

Harmadiknak Ács Istvánné Pócsay Erzsébet 32 éves asszonyt hallgatja ki a bizottság, akinek vallomása így szól:

Azt tudja a fatens bizonyosan, hogy Ács Andrásné Kónya Ilona a vele történt járkálása után azon lucskosan a fatensnek házához ment s ott a padra leülven a fatenstül kérdeztetett, hogy hol járt s miért volna oly lucskos, Kire említett Ács Andrásné mintegy erővel mondtotta, hogy a szőlőhegyen járt. A fatens ismét kérdé, hogy mit keresett ott. Arra mondtotta, hogy hívták s el kellett menni. S azzal elhallgatott egy darab ideig s egyszer megkönnyítven magát elfakadott sírva. Kinek a fatens mondtotta: mi lelte kendet asszonyom? s miért sír kend? Arra felelt többször nevezett Ács Andrásné: hogy ne sírnék, ihol ez a Tarpainé el akar vesztetni; utánam jött a leánya, hív innen, hogy itt nem jó helyen vagyok. A fatens, aki azonkívül még egy asszonnal volt a házban, minthogy semmit sem látott, sem szót nem hallott, mondtotta ily formán: óh az eb lelkit van itt asszonyom, hiszen ha itt volna, meglátnánk. Annakutána egy kevés idő múlván fölkel Ács Andrásné s a fatensnek házábul kiindult, hogy haza menjen. Akit a fatens a nála levő másik asszonnal együtt kikísért s midőn a fatens kamerájának végére mentek volna, akkoron látta testi szemével, hogy Tarpainének leánya úgy nyomában volt Ács Andrásnénak, hogy csaknem a sarkát érte. Azért is a fatensnek leánya Ács János leányával együtt egy darabig elkísérték.

A negyedik tanu, Németh Istvánné Szabó Anna 30 éves asszony, a következőket mondta jegyzőkönyvbe:

A fatens azon időben az előtte valló tanunak házánál lévén, látta, hogy Ács Andrásné lucskosan volt s midőn az előbbi tanuval tudakoztak volna, hogy miért volna olyan lucskos, előszámálta, hogy a szőlőhegyen volt, hívták s el kellett neki menni. Annakutána egy darabig hallgatván Ács Andrásné, látta a fatens, hogy a szeméből könnyei csurganak. S egyszer mondja magában, megtekergetvén a fejit sokszor nevezett Ács Andrásné: hiszen bolond vagy te! Azon szavaira az előbb említett tanu megszólítván őt kérdezi tőle, hogy miért sírna s kinek mondja azt, hogy bolond. Kinek felel Ács Andrásné: a Tarpainé leányának mondom, hiszen nem maradhatok tőle, hogy menjek el, mert nem jó helyen ülök, de már nem is maradhatok, el kell mennem. Ezen szókra fölkeltek mindahárman és a házbul kimentek. Amint Ács Andrásné hazafelé indult, akkoron a tanu látta testi szemével Tarpainének leányát Ács Andrásnének utána menni. Mindjártmondotta az előbbi tanunak, hogy nem hiába mondotta a szegény Ács Andrásné, hogy őt hívja a Tarpainé leánya, mivel lám, utána vagyon. Hallotta azt is magátul Ács Andrásnétul a fatens, hogy a templomban is sokszor a kezénél fogva húzza Tarpainé, de egy ősz ember nem engedi őt kihúzni.

Ötödik és utolsó tanu Fogarasi Miklósné Bartha Katalin 30 éves asszony, aki így fejezi be a tanuvallomásokat:

Egy alkalmatossággal, azelőtt már haragban lévén a fatens Tarpainéval, ment Jángorra a maga fiacskájával együtt. Tarpainé is elérvén a fatenst, kérdezte, hogy mint volna és talán még most is haragudna az előbbeni veszekedésükért. Kire a fatens felelt, hogy nem. Ugyanazon fiacskájának kezit megfogta és megrázta Tarpainé, mely rázás után elhaladván a fatenst Tarpainé, elfakada sírva a gyermek és a jobb keze és jobb lába összezsugorodott. Ezt látván a fatens messziről kiáltott Tarpainéra, hogy várja meg, mert megrontotta a fiút. De Tarpainé vissza sem tekintett, csak elment. A gyermek is mindaddig kinlódott, míg másnap a fatens a nevezett Tarpainé házához nem vitte, ki haragszóval megrázván a kezit, egészségesen elküldte.

Fogarasi Miklósné kihallgatásával a vizsgálat ki is merült.

1757. szeptember 23-án ült össze a vármegye törvényszéke, hogy Szelenczy Erzsébet felett törvényt lásson. A törvényszék Marczibányi Lőrinc első alispán elnöklete alatt Návay György főjegyző, Návay János, Návay József szolgabírák, Gyürky Pál, Návay Antal esküdtek és Stanislavich Ferenc főadószedőből állott.

A vádat a vármegye ügyésze, Klempay Tamás képviselte. Vádlevelében előadta, hogy a vádlott nemcsak előbbeni lakhelyén, Szentesen üzött boszorkányságot, hanem Makón is súlyos bizonyítékok merültek fel bűnössége mellett. Mert megvetvén az isteni és emberi törvények szigorúságát — melyek a boszorkányokra halálbüntetést irnak elő — Ács Andrásné Kónya Ilonát lóvá változtatta, majd pedig megnyergelvén Kisvárdára, a boszorkányok gyülekezetébe s onnan ismét Makóra lovagolt rajta; más alkalommal pedig a tanuvallomási jegyzőkönyv szerint több gyermeket megrontott s csak a feljelentéssel való fenyegetésre gyógyította meg őket újból. Ily módon tehát elfordult az Istentől s szövetséget kötött az ördöggel. Mivel pedig a hazai törvények, jelesen Szent István II. könyvének 32. fejezete és a Praxis Criminális 60. §-a a boszorkányokat elevenen elégettetni rendelik, kívánja ezért az ügyész, hogy a vádlott a maga megérdemlett büntetésére, másoknak pedig elrettentő példájára máglyahalálra ítéltsék, előbb azonban többi vétkeinek bevallása és társainak kipuhatólása céljából a szokásos torturának vettessék alá.

A vádlelél előterjesztése után a törvényszék is kihallgatta és megeskette a tanukat, akik a vizsgálóbizottság előtt tett vallomásukat a törvényszék előtt is fenntartották. Sőt Kónya Ilona az előbbeni vallomását még a következőkkel egészítette ki:

Egy alkalmatossággal Tarpainé lencsét kért a fatenstől, de a fatens neki nem adván, mindjárt megfenyegette, hogy majd eljön még az az idő, mikor adna. Amint is harmadnapra a gyermeke megkékült és hamar meg is halt. Mikor pedig a megnyergeléstül való elnyomorodása után templomba ment a fatens, Tarpainé hozzá menvén nékie mondotta, hogy nem jó helyen ül. De mások ezt nem látták, csak egyedül a fatens, noha sokan jelen voltak.

A törvényszék ezután a tanukat szembesítette a vádlottal, aki azonban mindent tagadott. Tagadásával szemben az ügyész hivatkozott a tanuknak eskü alatt tett vallomásaira s a vádat

teljes egészében fenntartotta s kérte az ítéletet mielőbbi kimondását.

Rövid tanácskozás után egyhangú határozattal hozta meg ítéletét a vármegye törvényszéke a következő bizonyítékok alapján :

1. mert a boszorkánysága miatt már Szentestről is száműzött vádlott Makón sem javult meg, ellenben
2. ördögi mesterségeit itt is tovább folytatván (artes magicas ulterius sectando) Kónya Ilonát lóvá változtatta s megnyergelvén meglovagolta, úgyhogy ezáltal az sok ideig beteg volt,
3. mert Kónya Ilona gyermekét úgy megrontotta, hogy az harmadnapra meghalt,
4. mivel Baranyi Erzsébet gyermekét szintén megrontotta s csak a feljelentéstől való félelmében gyógyította meg,
5. Bartha Katalin gyermekét is megrontotta, de ismét meggyógyította, végül
6. Kónya Ilonát még a templomban is láthatatlanul üldözte.

Mivel tehát Szentés város tanácsának átiratából, nemkülönben a tanuknak eskü alatt tett vallomásaiból világosan kiderül az, hogy a vádlott valóságos boszorkány, ennél fogva úgy ítélik a törvényszék, *hogy a bilincsekben személyesen jelenlevő vádlott többi tetteinek és büntársainak bevallása végett előbb torturának vettessék alá, azután pedig a maga megérdemlett büntetésére, másoknak pedig elrettentő példájára feje vétessék, teste pedig máglyán égettessék el.*

Az ítélet meghozatala után az összes periratok a helytartótanácshoz kerültek. Mária Terézia királynő ugyanis még az 1756. jan. 26-án kelt rendeletében meghagyta az összes vármegyéknek és törvénykezési joggal bíró városoknak, hogy ezután a varázslási és boszorkánypereket az eddigi törvények és szokás szerint megindíthatják és folytathatják ugyan, sőt ítéletet is hozhatnak, de ha az ítélet halálra, vagy tortura alkalmazására szólna, azt végre ne hajtsák, hanem az összes periratokat további intézkedés végett a helytartótanácshoz terjesszék fel.

A helytartótanács kebeléből a boszorkányperek vizsgálatára rendelt bizottság az 1758. esztendőben vette vizsgálat alá Szelency Erzsébet periratait.

Mindenekelőtt megállapította a bizottság, hogy a vádlott Szentestről is csak pusztá gyanú alapján száműzetett, mert kétségtelen bizonyíték ott sem merült fel bűnössége mellett s ott is tagadta a terhére rótt bűncselekményeket. De a Csanádvármegye törvényszéke által felterjesztett periratokból sem tűnik ki a vádlott bűnössége. A bizottság felvilágosult tagjai ugyanis emberileg lehetetlennek tartották Kónya Ilonának Szelenczy Erzsébet által történt megrontását; a gyermekrontásra nézve pedig még a tanuvallomások sem tudnak kétségtelen bizonyítékot felmutatni. A periratokból egyébként az is nyilvánvaló, hogy a vármegye törvényszéke a vizsgálat folyamán még a törvény által előírt formásokat sem tartotta be, sőt a vádlott a törvényszéki tárgyalásnál még jogvédelemben sem részesült.

Ennélfogva a bizottság azt a javaslatot terjesztette a helytartótanács elé, hogy az összes periratok adassanak vissza a vármegye törvényszékének újabb vizsgálat megejtése végett azaz az utasítással, hogy a természetfelettinek vélt jelenségek orvos által vizsgáltassanak meg s az orvosi vélemény a periratokhoz csatoltassék. S mivel ilyen főbenjáró bűnügyben a jogvédelmet senkitől sem lehet megtagadni, a vádlott védelmére ügyvéd rendelendő ki.⁸

Az újabb vizsgálat megejtésére azonban már nem került sor. Mária Terézia királynő, akihez a helytartótanács a bizottság véleményes jelentését felterjesztette, az 1758. esztendő szeptember havában kelt rendeletével meghagyta a vármegyének, hogy Szelenczy Erzsébetet Bécsbe szállíttassa fel.⁹

A vármegyénél nagy ijedelmet keltett a királynőnek ez a rendelkezése s mindenáron akadályokat próbáltak gördíteni a rendelet végrehajtása elé, részint a költségek, részint pedig a kísérő személyzet hiányával okolván meg a felszállítás nehézségeit.¹⁰ De a királynő újabb leiratában haladéktalanul Bécsbe rendelte Szelenczy Erzsébetet, akit a vármegye 1758. december havában tényleg fel is szállíttatott.¹¹

Hogy mi volt a célja a királynő e rendelkezésének, nem tudjuk. Az 1759. év március havában azonban szabadon bocsátotta Szelenczy Erzsébetet s meghagyta a vármegye vezetőségének, hogy boszorkányságért őt többé perbe ne fogják.¹²

Az ártatlanul megkínzott asszony ezzel ismét visszanyerte szabadságát s a királynő kegye folytán megszabadult a mág-

lyahalál borzalmától, amely pedig csaknem két éven át fenyegette őt.

Ez időtől kezdve Csanádvármegyében nincs többé nyoma a boszorkányüldözéseknek. A felvilágosodás lassanként mindenütt tért foglal s kialszik a máglyák félelmetes tüze, amelyen oly sok ártatlan ember fejezte be életét. Mária Terézia 1768-ban megtiltotta a boszorkányok üldözését s ettől kezdve hazánkban nincs többé nyoma a boszorkánypereknek.

Jegyzet.

- 1) *Komáromy Andor* Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. Budapest 1910.
- 2) *Reizner János*: Szeged története. IV. k. 433—434. l.
- 3) *Reizner J.* i. m. IV. k. 383. l.
- 4) *Reizner J.* i. m. I. k. 349. l.
- 5., 6) *Csanádvármegye levéltára*. 1734. évi iratok 42. sz.
- 7) *Csanádvármegye lt. Protocollum actorum criminalium 1751—1768.* 313—323. l.
- 8) *Komáromy A.* i. m. 660—664. l.
- 9) *Csanádvármegye lt.* 1758. N° 136. M.
- 10) *Csanádvármegye lt.* 1758. N° 136. R.
- 11) *Csanádvármegye lt.* 1758. N° 137. O.
- 12) *Csanádvármegye lt.* 1759. N° 141. P.

B 121595

CSANÁDVÁRMEGYEI KÖNYVTÁR.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:

dr BARNA JÁNOS és dr EPERJESY KÁLMÁN.

A sorozatban eddig megjelentek:

1. Bálint Alajos: *Makó város települési és emberföldrajzi vázlata.*
2. Dr. Eperjesy Kálmán: *Kopáncs-pusztai éremlelet.*
3. Dr. Márton György: *Az apró- (dug) hagyma osztályozása és szárítása Makón.*
4. Dr. Banner János: *Jelentés a magyarcsanád-bökényi próbaáztatásokról.*
5. Móra Ferenc: *Lovassírok Kunágotán.*
6. *Makó várossának közönséges és az abban lévő reformata ekklé'siának különös leírása. Szirbik Miklós prédikátor által 1835/6. eszt. Sajtó alá rendezte: Dr. Eperjesy Kálmán.*
7. Takáts Lajos: *Az apátfalvai nyelvjárás.*
8. Árva János: *Boszorkányperek Csanádvármegyében.*

